

تعریف شیوه

(۱) در لغت به معانی، راه، طریقه، سبک، اسلوب و مانند آن آمده است و به راه خاص برای رسیدن به مقصود گفته می‌شود.
(۲) در اصطلاح، معانی اصطلاحی زیر را آورده است: قاعده، طریقه، عمل، عادت و خوی، طبیعت، قانون، مذهب و طریقه، سامان و سرانجام، هنر کمال، ابزار و آلت، دل‌فریبی و خاطرنوازی.^۱

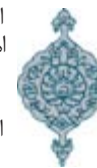
اهمیت شیوه‌های تبلیغ

از دیدگاه اسلام شیوه و روش‌های تبلیغ از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و بهره‌گیری از شیوه‌های جذاب و کارآمد، نقش فوق‌العاده و مهمی در تاثیر تبلیغ ایفا می‌کند.

روش‌های تبلیغ بستگی به روش و رسم و رسوم و فرهنگ یک جامعه نیز دارد، که هر جامعه و منطقه و شهری نیازها و روش‌های متناسب خودش را می‌طلبد. بر مبلغ آگاه و زیرک است که آن‌ها را شناسایی کند و موبه‌مو به کار بگیرد تا در انجام وظیفه مقدس تبلیغی خویش موفق شود. در تعریف شیوه تبلیغ این‌گونه گفته‌اند:

کیفیت و ساز و کار رساندن پیام تبلیغ به مخاطبان را گویند، به عبارت دیگر کیفیت انتقال موضوع به وسیله ابزار، همان شیوه تبلیغ است.^۲
در آیات و روایات هم بر شیوه‌های تبلیغ درست تاکید شده است:
قرآن کریم به مهم‌ترین این شیوه‌ها، تاکید می‌کند و می‌فرماید:

نگاه‌اجمالی به برخی از شیوه‌ها و روش‌های تبلیغ در قرآن کریم

سلطان‌علی جاوید/ کارشناس ارشد علوم و فنون قرانت

آیه‌ها
روش
تبلیغ

«ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ؛ بِأَحْكَمِ وَ اندرز نیکو به سَوِی راه پروردگارت دعوت نما و با آن‌ها به طریقی که نیکوتر است استدلال و مناظره کن.»^۱

پیامبر اکرم ﷺ در این باره می‌فرماید:

«أنا معاشر الانبياء امرنا ان نكلم الناس على قدر عقولهم؛ ما پیامبران مأموریم با مردم، بر پایه عقل و استعدادشان سخن بگوییم.»^۲

مسئله شیوه‌ها و روش‌های تبلیغ آن قدر مهم است که امروزه جذب اقشار مختلف جامعه به خصوص نسل جوان، جز با شیوه‌های نوین تبلیغی امکان ندارد، رهبر معظم انقلاب می‌فرماید:

«اگر چنان‌چه ما به شیوه تبلیغ توجه نکنیم و به آن نپردازیم، هیچ کاری نکرده‌ایم... بایستی یک آهنگ زیبا و دل‌نشین از زیر و بم‌های شیوه تبلیغ به وجود آورد...»^۳ در اسلام برای تبلیغ دین شیوه‌های مختلفی مطرح شده است که این هم ناشی از مخاطبان گوناگون و شرایطی است که فراروی پیام دینی قرار می‌گیرند، برخی از این شیوه‌ها با توجه به آیات و روایات مورد بررسی و کنکاش قرار می‌دهیم، باشد که سرفروحه کارهای تبلیغی ما و مبلغان اسلام نیز قرار بگیرد.

۱) حکمت

حکمت در اصطلاح، حق‌یابی به وسیله دلایل علمی و عقلی و شناخت مراتب افعال در حسن و قبح است.^۴

شیوه حکمت: القای پیام به مخاطب همراه با دلیل و در نظر گرفتن شرایط زمانی و مکانی و استعداد اوست.

قرآن درباره شیوه حکمت در تبلیغ می‌فرماید:

«جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...؛ با حکمت و اندرز نیکو به سَوِی راه پروردگارت دعوت

نما و با آن‌ها به طریقی که نیکوتر است استدلال و مناظره کن.»^۵ پیامبر اکرم ﷺ در دعوت مردم به دین از استدلال و برهان و حکمت بهره می‌جست. ایشان در دعوت مردم به اسلام هرگز به زور متوسل نمی‌شدند و حتی در مناطقی که فتح می‌کردند، مردم را بین دو امر مخیر می‌ساختند.

یک: اسلام بیاورند و در شمار مسلمانان باشند. دو: در دین خود باقی بمانند و حاکمیت سیاسی حاکم مسلمان را بپذیرند.^۶

ابلاغ پیام از طریق حواس ظاهری کار مشکلی نیست، ولی پیامبران که ابلاغ مبین دارند، وظیفه‌شان این نیست که پیام را فقط به چشم یا گوش مردم برسانند، بلکه باید پیام به‌صورتی بیان شود که در عقل نفوذ نماید و تنها راه برای نفوذ در عقل جز برهان و استدلال و حکمت نیست.^۷ اکنون باید دید که حکمت چیست؟ حکمت به‌تیزفهمی و تیزهوشی انسان گفته می‌شود به‌طوری که حقایق را آن‌چنان که هست می‌فهمد و در فهم اشیاء و موضوعات دچار اشتباه نمی‌شود و این بالاترین مرتبه در علم و آگاهی است.

کلمه حکمت بارها در قرآن آمده است و از آن به عنوان موهبت مهمی که خدا به پیامبران و بعضی از افراد داده، یاد شده است. درباره پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید:

«وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ، وَ خَوَدَانِ كِتَابِ وَ حُكْمِ بَرِّ تَوَاضَعُ وَ أَنْ جَاهِ نَمِ دَانَسْتِ بَه تَوَاضَعُ»^۸

۲) موعظه حسنه

موعظه حسنه چیست؟ موعظه از واژه (وعظ) به معنای منع کردن همراه با بیم دادن است. به معنای یادآوری پاداش و کیفر اعمال به گونه‌ای که در دل اثر گذارد و آن را نرم کند نیز آمده

است. موعظه حسنه دارای ویژگی‌ها و شرایطی است از جمله این که باید عقلانی و متکی به آیات قرآن و روایات اهل بیت باشد و عمل و اعطاء، سخن او را تصدیق کند.^۹

قرآن قول بدون عمل را این‌گونه توبیخ می‌کند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چرا سخنی می‌گویید که عمل نمی‌کنید؟»^{۱۰} امام صادق ﷺ می‌فرماید: «العالم اذا لم يعمل بعلمه زلت موعظته عن القلوب، كما يزل المطر عن الصفا؛ عالم اگر به علم و دانش خود عمل نکند، موعظه‌های او از دل‌ها می‌لغزد و بر دل نمی‌نشیند، همان طوری که باران بر کوه صفا و یا تخت سنگ صاف و صیقلی بند نمی‌شود و نمی‌ماند.»^{۱۱}

«والموعظة الحسنة...؛ و با اندرز نیکو و حسنه به سَوِی راه پروردگارت دعوت کن.» «هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَ هُدًى وَ مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ؛ این بیانی است برای عموم مردم، و هدایت و اندرز است برای پرهیزکاران.»^{۱۲}

از راه وعظ و خطابه و پند و اندرز در صورتی که توأم با لطف و خوشی و مهربانی باشد، می‌توان تبلیغ مؤثر و سودمندی داشت.

بهترین موعظه، موعظه‌ای است که مخاطبان، آثار آن را در عمل و حتی وضع ظاهری و سخن مبلغ مشاهده کنند.

همه انسان‌ها به موعظه نیکو نیازمند هستند. بزرگان از هم‌دیگر می‌خواستند که به آن‌ها موعظه کنند. حضرت امام علی ﷺ که بعد از رسول خدا ﷺ بزرگ‌ترین موعظه‌کننده با عمل هستند، به صحابی‌اش می‌فرمود: «عظني؛ مرا موعظه کن» و می‌فرمودند: در شنیدن اثری هست که در دانستن نیست.^{۱۳}

امام علی ﷺ می‌فرماید: «آن کسی که برادرش را در نهان موعظه کند او را آراسته و آن کس که او را آشکارا نصیحت کند زشتش گردانیده است.»^{۱۴}

۳) جدال احسن

جدال از واژه جدل، به معنای رد و بدل کردن سخن به صورت نزاع و غلبه است.^{۱۷}

این شیوه اسلوب دیگری از استدلال

است که در آن بر مقدمات مسلم تکیه می‌شود

و از سخن طرف مقابل و آن چه مورد قبول اوست، در رد نظریه‌اش استفاده می‌گردد.^{۱۸}

جدل و مشاجره در اسلام در مرحله اول منع شده است، یعنی نظر کلی اسلام، منع جدل و مشاجره است. مگر این که به خاطر ضرورت به روش نیکو و مسالمت آمیز انجام پذیرد. به عبارت دیگر، اسلام به طور مطلق درباره جدل تمایل نشان نداده است، بلکه فقط در صورت مراعات ادب و اخلاق و دفع فاسد به روش نیکو و پسندیده، آن را پذیرفته است.^{۱۹} باید توجه داشت که در جدال حق، هدف، تحقیر طرف و اثبات برتری و پیروزی بر او نیست، بلکه هدف، نفوذ در افکار و اعماق روح اوست که همین مجادله به احسن است.^{۲۰} «و جادلهم بالتی هی احسن؛ و بحث کن با آن‌ها به صورتی که نیکوتر است.»^{۲۱}

خوب است در بحث جدل اشاره‌ای به شیوه مناظره بحث آزاد نیز داشته باشیم که روش مهمی در تبلیغ است و امامانی هم چون امام باقر و امام صادق (علیه السلام) از این شیوه بهره می‌بردند و اصولاً اساس کار همه پیامبران و رهبران الهی در برخورد با مخالفان بحث آزاد و منطقی بوده است.

بی‌شک جدال ابراهیم (علیه السلام) با مشرکان زمانش، درخشان‌ترین جلوه جدال نیکو را در طول تاریخ اندیشه بشری رقم زده است. این مجادله و محاجه‌های نیکو و هدف‌دار در عرصه‌های گوناگون و با مخاطبان مختلف مانند پدر، قوم، پادشاه و درباریان و اشراف صورت گرفته و تأثیری شگرف بر دل و جان آنان برجای نهاده است.^{۲۲}

۴) معرفی روش الکوی

این روش باعث افزایش جذابیت، علاقه‌مندی و تأثیر

می‌شود مطلب را بهتر در ذهن مخاطب جای می‌دهد، الگوها نیز باید از هر دو طرف مثبت و منفی ذکر شود تا اثر خاص خود را باقی بگذارد و برای مخاطب کاملاً روشن شود. اثربخشی این شیوه بدان سبب است که الگوها در ملموس شدن پیام، نقش مهمی دارند و انسان‌ها براساس حس الگوپذیری، در برابر کارهای فوق‌العاده قهرمانان کرنش می‌کنند و تحت تأثیر اعمال و رفتار آنان قرار می‌گیرند. قرآن کریم می‌فرماید:

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا؛ مسلماً برای شما در زندگی رسول خدا (ص) سرمشق نیکویی است، برای آن‌ها که امید به رحمت خدا و روز رستخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند.»^{۲۳}

قرآن مجید در موارد زیادی بر شیوه الگویی تأکید کرده است:

ذکر داستان‌های پیامبران و زنانی هم چون مریم و آسیه همگی در راستای ارایه الگوهای پسندیده و بیان داستان‌های قابیل و فرعون و همسران نوح و لوط و ... برای نشان دادن الگوهای ناپسند است.^{۲۴}

قرآن در صبر، حضرت ایوب (علیه السلام) را معرفی می‌کند، حضرت سلیمان و یوسف (علیه السلام) را به عنوان کسانی که دنیا آنان را غافل نکرد مثال می‌زند و در شهادت حضرت داوود (علیه السلام) را ذکر می‌کند و در ایثار علی بن ابی طالب (علیه السلام) را که در شب هجرت در بستر پیامبر (ص) خوابید برای نمونه ذکر می‌کند.^{۲۵}

۵) روش و شیوه تکرار

یکی دیگر از شیوه‌های تبلیغ، شیوه تکرار منطقی است که در آن، پیام‌گذار محتوای تبلیغ را تکرار می‌کند تا در ذهن مخاطب تثبیت شود،

سیره پیامبر (ص) بر این بود که هرگاه حدیث می‌فرمود یا سؤال می‌کرد، سه مرتبه آن را تکرار می‌نمود تا مقصودش را بفهماند و دیگران هم سخن او را بفهمند.^{۲۶}

مشهور است که می‌گویند: «الدرس حرف و التکرار السف»؛ درس یک‌بار گفته می‌شود، ولی باید هزار بار خود انسان آن را تکرار کند؛ یعنی اثربخشی مطلب نیازمند تکرار زیاد است. هم اینک نیز در نظام‌های آموزشی دنیا می‌بینیم که بر این امر تکیه فراوان می‌شود. از این رو، تبلیغات همیشه باید ساده و تکراری باشد.^{۲۷}

برای افرادی که از نظر روحی پذیرای حق هستند، گاهی یک‌پار ارایه آن کافی است؛ مانند جادوگران فرعون، ولی غالباً انذار باید به‌طور مکرر صورت پذیرد تا در عمق جان مخاطب نفوذ کند، همان گونه که آیات قرآن نازل شده است: «لَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ؛ ما آیات قرآن را یکی بعد از دیگری برای آن‌ها آوردیم شاید متذکر شوند.»^{۲۸}

این تکرارها به خاطر نفوذ مطلب در عمق جان است مانند تکرار سفارش به تقوا توسط خطیب نماز جمعه، سخن خدا و دستورات او به‌طور مکرر و پیوسته باید به بندگان رسانده شود و به همین دلیل است که رسولان زیادی از سوی خداوند بزرگ فرستاده شده است.^{۲۹} «ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا... سپس رسولان خود را یکی بعد از دیگری فرستادیم...»^{۳۰}

۶) شیوه یادآوری

قرآن مجید می‌فرماید: «وَ ذَكَرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ؛ و پیوسته تذکر ده، زیرا تذکر برای مؤمنان سودمند است.»^{۳۱}

انسان‌ها به‌طور فطری اموری را در درون

خود می‌یابند و بدان‌ها واقف‌اند؛ ولی گاهی آن‌ها را فراموش می‌کنند یا توجه ندارند.

یکی از این امور، دستورها و نعمت‌های خداوند متعال است. با یادآوری پیام‌گذاران و مبلغان ارزش‌های الهی در جامعه رواج پیدا می‌کند.

در قرآن مجید آیات زیادی درباره یادآوری آمده است و خداوند متعال وظیفه

پیامبر ﷺ را تذکر و یادآوری دانسته و فرموده است: «فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ» پس تذکر ده تو فقط تذکر دهنده‌ای.^{۳۳} هم‌چنین

هدف از نزول قرآن را تذکر و یادآوری دانسته است.

برای اقناع اندیشه‌ها و نرم کردن دل‌ها، یکی از مؤثرترین طرق، یادآوری و تذکر است که در سیره تبلیغی انبیا بسیار به چشم می‌خورد. شعيب، بارها و بارها نعمت‌ها و فضل بیکران الهی را برای قومش بازگو می‌کرد تا ایشان را در برابر دعوت خدا خاضع سازد. «وَ اذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكُتِرْكُمْ...» و به خاطر بیاورید زمانی را که افراد کمی بودید و او شما را فزونی داد.^{۳۴}

قرآن کریم در صدها آیه نعمت‌های الهی را برشمرده تا بدین‌وسیله عشق خداوند در دل مردم زنده شود و دستوراتش را با جان و دل بپذیرند. مثل نعمت رزق و روزی، نعمت وحدت، نعمت رهبری و هدایت، نعمت استقلال و آزادی و پیروزی بر دشمن و...^{۳۵}

۷) شیوه تبلیغ عملی

شیوه تبلیغ عملی از کارسازترین شیوه‌های تبلیغ در سازندگی فرد و جامعه است. قرآن کریم می‌فرماید: «وَمَنْ أَحْسَنَ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا؛ گفتار چه کسی بهتر است از آن کس که دعوت به سوی خدا می‌کند و عمل صالح انجام می‌دهد.»^{۳۶}

عموم مردم به ویژه نسل جوان، بیش‌تر روی عمل مبلغ حساب باز می‌کنند تا محتوای پیام‌شان. به همین جهت خداوند متعال در آیه مذکور در سوره فصلت بهترین موفق‌ترین دعوت‌کننده مردم به سوی ارزش‌های دینی را کسی می‌داند که رفتارش، گفتارش را تصدیق کند.^{۳۷}

قرآن کریم مبلغان بدون عمل را مورد نکوهش قرار

می‌دهد و می‌فرماید: «أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ؛ آیا مردم را به نیکی (و ایمان به پیامبری که صفات او آشکارا در تورات آمده) دعوت می‌کنید، اما خودتان را فراموش می‌نمایید با این که شما خودتان کتاب (آسمانی) را می‌خوانید، آیا هیچ فکر نمی‌کنید؟»^{۳۸}

حضرت یوسف ﷺ در دامنه‌ای وسیع به تبلیغ عملی پرداخت و بیش از آن که گفتارش مروج توحید و فضایل اخلاقی باشد، عمل و سلوک ویژه او در مردمان مؤثر می‌افتاد. داستان عفت یوسف و امتناع او از پذیرش درخواست خیانت‌آمیز زلیخا، بهتر از ده‌ها و صدها کتاب اخلاقی و ارشادی می‌تواند نتیجه بخش و مؤثر باشد، چراکه از ره‌گذر تبلیغ عملی و عینی به القا و ترویج ارزش‌های اخلاقی می‌پردازد.

امام صادق (ع) فرمود: «دعوت‌گر مردم با غیر زبان‌هایتان باشید تا پاک‌دامنی، کوشش، نماز و نیکی را از شما مشاهده کنند، که این خود دعوت‌کننده است.»^{۳۹}

علامه طباطبائی ﷺ با اشاره به تبلیغ عملی می‌گوید: «تبلیغ اعم از گفتار و کردار است زیرا همان‌گونه که با سخن تبلیغ انجام می‌شود با عمل نیز تبلیغ پیام‌های الهی انجام می‌پذیرد و پیامبر نیز که از انجام گناه چه فعل حرام و یا ترک واجب، معصوم است، بدین سبب است که اگر معصوم نباشد، ممکن است بر خلاف دین تبلیغ کند. پس او معصوم است از خطا در تلقی وحی و نگهداری و ابلاغ و رساندن آن.»^{۴۰}

پس در نتیجه ما باید توجه داشته باشیم که تبلیغ عملی، مؤثرترین تبلیغ و یک تبلیغ صامت و غیرمستقیم است. به تجربه ثابت شده است که تبلیغ غیرمستقیم، تاثیر و کارایی بیش‌تری دارد.

۸) روش مقایسه کردن

روش تبلیغی اسلام، شیوه برانگیختن انسان‌ها از درون است و اسلام می‌خواهد افراد از درون خود، به ارزش‌های الهی پی‌برند و آن را انتخاب کنند. شیوه مقایسه و سنجش در همین راستاست.

قرآن حکیم می‌فرماید: «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَ الْبَصِيرُ؛ بگو آیا نابینا و بینا یکسان است؟»^{۴۱}

یکی از روش‌های مفید در تبلیغ روش مقایسه کردن بین حق و باطل است که قرآن نیز در مواردی از این شیوه استفاده کرده است.

به بعضی از آن‌ها اشاره می‌شود: «مِلَّ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَ الْبَصِيرُ وَ لَا الظُّلُمَاتُ وَ لَا النُّورُ وَ لَا الظِّلُّ وَ لَا الْحَرُّ؛ نابینا و بینا هرگز مساوی نیستند. و نه ظلمت‌ها و روشنائی! و نه سایه (آرام‌بخش) و باد داغ و سوزان!»^{۴۲}

مبلغ با مقایسه بین امتیازات پیروی از خدا و بدبختی‌های ناشی از گمراهی می‌تواند مردم را به راه راست هدایت کند.^{۴۳}

۹) روش تمثیل و تشبیه

تمثیل به‌معنای مَثَل آوردن و تشبیه کردن چیزی به چیز دیگر است.^{۴۴}

مَثَل در لغت به معنای، نظیر و نمونه است و در اصطلاح جمله‌ای است مختصر و مشتمل بر تشبیه یا مضمون حکیمانه‌ای که به سبب روانی لفظ و روشنی معنا و لطف ترکیب، شهرت عام یافته، همگان آن را بدون تغییر یا با اندک تغییر، در محاوره به کار می‌برند.^{۴۵}

تمثیل از دیگر روش‌ها و راه‌های مؤثر تبلیغ است، و از این‌رو خداوند در قرآن مثل‌های بسیاری آورده است و به پیامبر اکرم ﷺ کرارا دستور می‌دهد «وَأَضْرِبْ لِهَم مَثَل .. برای‌شان فلان مثال را بیاور...»

روش تمثیلی فواید بسیاری دارد از جمله این که، مطالب و حقایق را به‌صورت ساده و قابل فهم همگان درمی‌آورد.^{۴۶} خداوند متعال به این مسئله اهمیت می‌دهد و قرآن کریم سرشار از مثال‌های مختلف و ساده است که شاید مردم با تفکر و دقت در آن‌ها متذکر باد خدا شوند.

«وَ تِلْكَ الْأَمْثَالُ لَضَرِبَها لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ؛ و این‌ها مثال‌هایی‌ایست که برای مردم می‌زنیم.»^{۴۷}

«وَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالُ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ؛ و خداوند برای مردم مثل‌ها می‌زند شاید متذکر شوند» (و پند گیرند).^{۴۸} از جمله عوامل مهم بلاغت و رسایی کلام، دربرداشتن تمثیل و تشبیه است. با این صنعت ادبی و بلاغی می‌توان عمیق‌ترین مفاهیم عقیدتی و معانی اخلاقی را به ساده‌ترین بیان تفهیم نمود و چون شهودی گوارا به کام مخاطبان ریخت.^{۴۹}

مبلغ با الهام از قرآن و روایات در موارد مختلف می‌تواند از مثال‌های متنوع استفاده کند. زیرا بسیاری از مسایل با مثال زدن به فهم نزدیک می‌شوند.

۱۹. اصول جامعه‌شناختی تبلیغ در افغانستان، ص ۱۲۰.
۲۰. قرآن و تبلیغ، محسن قرائتی، ص ۱۶۱.
۲۱. نحل/ ۱۲۵.
۲۲. اسوه‌های قرآنی و شیوه‌های تبلیغی آنان، ص ۱۸۷.
۲۳. احزاب/ ۲.
۲۴. تبلیغ دین از منظر دین، ص ۱۴۷.
۲۵. قرآن و تبلیغ، محسن قرائتی، ص ۱۹۱.
۲۶. تبلیغ دین از منظر دین، ص ۱۵۰.
۲۷. جزوه تبلیغ، تالیف جعفر بچاری، ص ۸۷.
۲۸. قصص/ ۵۱.
۲۹. قرآن و تبلیغ پیشین، ص ۱۹۵ و ۱۹۹.
۳۰. مؤمنون/ ۴۴.
۳۱. ذاریات/ ۵۵.
۳۲. غاشیه/ ۲۱.
۳۳. اعراف/ ۸۶.
۳۴. قرآن و تبلیغ، قرائتی، ص ۱۳۷، ۱۳۶.
۳۵. فصلت/ ۳۳.
۳۶. تبلیغ دین از منظر دین، ص ۱۶۴.
۳۷. بقره/ ۴۴.
۳۸. اصول کافی/ ج ۳/ ص ۸۱.
۳۹. اسوه‌ها/ ص ۴۹.
۴۰. رعد/ ۱۶.
۴۱. فاطر/ ۱۹ تا ۲۱.
۴۲. قرآن و تبلیغ، قرائتی، ص ۱۸۱.
۴۳. اقرب الموارد، ج ۵، ص ۱۵۸.
۴۴. دهخدا، ج ۴۲، ص ۴۰۱.
۴۵. قرآن و تبلیغ، ص ۹۴، اثر، بی‌آزار شیرازی.
۴۶. حشر/ ۲۱.
۴۷. ابراهیم/ ۲۵.
۴۸. اسوه‌های قرآنی و شیوه‌ها، ص ۳۸۳.
۴۹. فرهنگ فارسی، معین، ج ۲، ص ۲۲۶۳.
۵۰. تبلیغ دین، ص ۱۶۲.
۵۱. مطففین/ ۱ و ۱۰.
۵۲. جزوه تبلیغ، تالیف: جعفر بچاری، ص ۸۸.
۵۳. حجرات/ ۱۲.
۵۴. تبلیغ دین از منظر دین، ص ۱۶۳.
۵۵. در این موارد مراجعه شود به کتاب‌های تبلیغ دین از منظر دین، مزمز هدایت، چاپ اول، قرآن و تبلیغ آقایان قرائتی و بی‌آزار شیرازی، روش تبلیغ آقای رضا علی کرمی و دیگر منابع.

احترام می‌گذاشت. پیران را مورد احترام قرار می‌داد، چه بسا دیده می‌شد که عبایش را زیرپای یک یهودی پهن می‌کرد، به مردم می‌فرمود: که من شما را دوست دارم.^{۵۴}

شیوه‌ها و روش‌های تبلیغ بیش از این ده عنوان است که به‌دلیل طولانی شدن بحث و عدم گنجایش، به همین مقدار بسنده می‌شود.^{۵۵}

▼ مدل خورشیدی شیوه‌های تبلیغ

پی‌نوشت‌ها:

۱. لغت نامه دهخدا، ج ۲۶، ص ۲۳۱، و فرهنگ فارسی، معین.
۲. اسوه‌های قرآنی و شیوه‌های تبلیغی آنان، ص ۴۵، مصطفی عباسی‌مقدم.
۳. نحل/ ۱۲۵.
۴. بحارالانوار، ج ۱، ص ۸۵.
۵. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲/۱۰/۲۸.
۶. مفردات راغب، ص ۱۲۶.
۷. نحل/ ۱۲۵، رک تبلیغ دین از منظر دین، ص ۱۳۸.
۸. مجله کوثر معارف، ص ۹۰، ۹۲، مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی، سال دوم، شماره یک، دی‌ماه ۱۳۸۵.
۹. راهبردهای روان‌شناختی تبلیغ، ص ۱۲۵.
۱۰. نساء/ ۱۱۳.
۱۱. تبلیغ دین از منظر دین، ص ۱۳۹.
۱۲. صف/ ۲.
۱۳. اصول کافی، ج ۱، ص ۴۴.
۱۴. آل‌عمران/ ۱۳۸.
۱۵. ده گفتر، ص ۲۲۴، مرتضی مطهری.^{۵۶}
۱۶. تبلیغ دین از منظر دین، ص ۱۴۰.
۱۷. مفردات راغب، ص ۸۷.
۱۸. تبلیغ دین از منظر دین، ص ۱۴۱.

۱۰) شیوه تحریک عواطف

(عواطف) جمع عاطفه، به معنای مهربانی و دوستی است.^{۴۹} مقصود از شیوه تحریک عواطف، این است که مبلغ دوستی و محبت مخاطبان را برانگیزد و آنان را به سوی خود جلب و پیام دین را به آنان ابلاغ کند.

ضرورت این شیوه در آن است که انسان‌ها، غیر از کانون عقل و تفکر، کانون دیگری به نام (عاطفه) دارند که بیش‌تر گرایش‌های آنان از این کانون سرچشمه می‌گیرد. مبلغان باید همان‌گونه که به اقناع عقل و فکر مخاطبان می‌پردازند، به کانون عاطفه آنان نیز توجه داشته باشند.^{۵۰}

یکی از راه‌های تحریک عواطف، تشویق زبانی و عملی است تا نیکوکاران ثابت قدم شوند و دیگران را نیز به انجام کارهای نیک تشویق کنند. یکی دیگر از راه‌های تحریک عواطف، تهدید است تا انسان در حالت خوف و رجاء تعادل یابد و از گناه و معصیت دست بردارد، مانند این آیه شریفه «وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ؛ وَیْلٌ لِّیَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِینَ؛ وای بر گم‌فروشان، وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان»^{۵۱}

که خداوند آن‌ها را تهدید نموده و لذا ترس بر آن‌ها مستولی می‌گردد و جهنمی بدون پنهان‌خواهند داشت.^{۵۲} خداوند تعالی از این شیوه برای تربیت انسان‌ها استفاده می‌کند، برای دور نمودن مردم از غیبت کردن آن را به خوردن گوشت برادر مرده تشبیه می‌کند. «يُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا؛ آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده خود را بخورد؟»^{۵۳}

رسول گرامی اسلام ﷺ از این شیوه کمال استفاده را می‌برد، برخورد او با همه مردم جلب‌کننده بود، به کودکان سلام می‌کرد و با اصحاب مزاح و گرم می‌گرفت و به جوانان

